

מלאכת תופר במלאכת הרופא

תפירה לזמן – שימוש במדבקות, בשדכן, והדבקה רך על קשה

בשבועות הקרובים נעסוק בסייעתא דשמיא בהלכות שבת הקשורות למלאכתו של הרופא, במקביל ללימוד נושאים אלה בבית המדרש שלנו. נביא את עיקרי הסוגיות, על אף שכמובן לא נוכל לפרט ולהאריך כדרך שאנו עושים בבית המדרש.

הסוגיא הראשונה בה נעסוק תהיה מלאכת תופר.

אחת מל"ט מלאכות שבת היא "התופר" (משנה שבת פרק ז' משנה ב'). כשאר מלאכות שבת, גם מלאכה זו נלמדת ממלאכת המשכן. התפירה שהיתה במשכן נצרכה להכנת היריעות לכיסוי המשכן.

בצורתה הרגילה, אין משמעות רבה למלאכת "תופר" בכל הנוגע לענייני רפואה, מלבד שני מקרים משמעותיים: הראשון שבהם תפירת פצעים, והשני, שלכאורה הוא החמור ביניהם – הדבקה מדבקות על גבי מסמכים, מבחנות וסרטי זיהוי.

הדיון בתפירת פצעים כולל את השאלה האם אופי התפירה בגוף האדם, למטרת איחוי טבעי, נאסר בכלל מלאכת תופר.

הדבקה היא תולדת מלאכת תופר, כפי שכתב הרמב"ם (הלכות שבת פרק י הלכה יא): "המדבק ניירות או עורות בקולן של סופרים וכיוצא בו הרי זה תולדת תופר וחייב".

להלן נדון באתגרים ובפתרונות ההלכתיים הקשורים לשני מקרים אלו.

1. סוגיית הגמרא

במלאכות שונות נידונה השאלה האם חייבים על המלאכה כאשר היא נעשית באופן שמחזיק מעמד באורח זמני בלבד, אך אין סטנדרט אחיד בכל המלאכות בענין זה.

מלאכת תופר במלאכת הרופא | הרב יוסי שפרונג - ראש בית המדרש

כך למשל, מצינו בגמרא (שבת עד, ב), שהקושר לזמן אינו חייב, ולעומת זאת בבונה לזמן נחלקו האחרונים בכך (כפי שנאריך בחלק העוסק במלאכת בונה). בתופר לזמן לא מצינו נידון מפורש בנושא.

הסוגיא ממנה ניתן ללמוד על הנושא איננה עוסקת ישירות בתפירה, אלא בפתיחת תפרים והדבקה, אבל מכללה יש ללמוד גם לגבי תפירה.

מצינו בגמרא במסכת מכות (דף ג עמוד ב) :

”ואמר רב יהודה אמר רב: הפותח בית הצוואר בשבת - חייב חטאת. מתקיף לה רב כהנא: וכי מה בין זה למגופת חבית? אמר ליה: זה חבור וזה אינו חבור.”

מבואר בגמרא שיש חילוק בין מי שפותח פתח לצוואר בבגדו בשבת שחייב חטאת, לבין הפותח את מגופת החבית, שמותר לו לעשות כן. הראשונים נחלקים במה מדובר ומה משמעות החילוק:

1. שיטת רש"י, שמדובר בבגד חדש שלא נעשה בו עדיין חור לצוואר, והנידון בגמרא איננו על השאלה האם חייב משום "קורע", אלא כשאר גמר מלאכה, שחייבין עליו משום מכה בפטיש. לדבריו, החילוק בגמרא הוא: כל חבית היא פתוחה בשעת יצירתה, אלא שלאחר מכן מוסיפים לה מכסה שאוטם אותה; לכן, פתיחת המכסה אינה נחשבת גמר מלאכת החבית, לעומת פתיחת בית הצוואר שחייבים עליה משום מכה בפטיש.

אלא שעדיין יש כאן נקודה מחודשת, כי גם אם אין בזה משום מכה בפטיש, עדיין הוא קורע את הדבר הדבוק, ובהכרח שלדעתו אין איסור לקרוע דבר שהודבק באופן זמני. כיוצא בזה, גם להיפך, שיהיה מותר מן התורה להדביק דבר מה באורח זמני. כדבריו כתב גם המאירי.

2. לעומתם, הרבה ראשונים ביארו שמדובר אפילו בבגד שהיה כבר קרוע וחזר ותפרו וכעת קורעו שוב, שאין בו משום מכה בפטיש, ומכל מקום חייב מצד קורע, משום שהתפירה השניה נחשבת תפירה גמורה אף שהיא נעשתה לזמן, ולכן קריעתה מחייבת כדין קורע. כך כותב רבנו פרחיה בשבת (מח, ב) בשם רבי אברהם בן הרמב"ם, ובריטב"א (במכות ג, ב) הוסיף, שכיון שתפירה לזמן נחשבת חיבור לענין כלאים, כך היא חיבור לשבת.

לדבריהם צריך להבין, אם תפירה לזמן נחשבת תפירה גמורה כך שקריעתה נחשבת "קורע", מדוע במגופת חבית הסתיימה לא נחשבת חיבור גמור ששבירתו תיחשב סתירה גמורה?

מלאכת תופר במלאכת הרופא | הרב יוסי שפרונג - ראש בית המדרש

בהכרח, שלדעתם הדבקה אינה כתפירה. הדברים מפורשים ברבינו פרחיה שמבאר שהדבקה לא חשובה חיבור בחבית של חרס כיון שהוא אינו הופך לכלי אחד בלי אפיה בתנור, זאת לעומת תפירה, שאף לזמן חשובה תפירה.

למדנו מדבריו, שכל שהדבקה אינה **מתאחדת** היא אינה חשובה הדבקה. אבל לדבריו במקום שנהיה כדבר אחד ממש, כמו הדבקות שני ניירות, יחשב חיבור.

אבל בענייננו בתפירת חתכים, כיון שאין זה חיבור גמור במה שמדביק את שני חלקי העור, נראה שלא חשוב חיבור.

יודגש, שאין כוונתנו שהחיוב הוא על מה שהעור יתרפא לאחר מכן, וכמו שכתב בציץ אליעזר שיובא בהמשך, אלא רק על החיבור בשעת התפירה כאשר העור משני צידי הפצע עדיין איננו מתאחה, ומכל מקום נראה שמאחר שהוא מדביק לחלוטין את החלקים הנפרדים יש בכך משום תופר; העובדה שהעור מתרפא לאחר מכן איננה שייכת לפעולת התפירה שנעשית כעת, ולא ברור מדוע לדעת הציץ אליעזר יש לחייב על פעולת התפירה מחמת תוצאה מאוחרת זו.

לסיכום חלק זה: נמצינו למדים, שלדבריהם חייבים אף על תפירה לזמן, ומאידיך למדנו שבאופן שאין הדברים מתאחדים כאחד, אינו חייב על זה. ולדעת רש"י כאמור נראה שאין לחייב על קריעת תפירה לזמן, וכאמור – סביר להניח שגם אין לחייב על התפירה עצמה כשהיא נעשית לזמן.

להלכה – הרמ"א והמשנה ברורה (סימן ש"ז סעיף ג') כתבו שאין חייב אלא בפותח את התפירה הראשונה שנעשתה בבית האומן, ולא תפירות זמניות שבוצעו לאחר מכן, ומבואר שלא חששו שתפירה לזמן חשובה תפירה.

ומאידיך, השולחן ערוך מביא (בסימן ש"מ סעיף ז') להלכה את דברי השבלי הלקט (אות קח) לגבי הידוק חוט של שרוולים (דרכם הייתה להדק את שולי השרוול אל הגוף באמצעות השחלה של חוט והידוקו), שכתב שאם אין לולאות ניכרות מוכנות להשחלת החוט אסור לעשות כן בשבת, כיון ש"מה לי תפירה ליום אחד ומה לי תפירה עולמית". בפשטות, כפי שכתב בארחות שבת, דעת מרן הבית יוסף להחמיר בזה, ולכאורה יש בכך סתירה בדברי הרמ"א, שלא העיר על דברי השו"ע אלו, האם סתירה לזמן מותרת או אסורה. התהלה לדוד כתב ליישב, שרק בקורע שלא על מנת לתפור הקל הרמ"א, מפני שזו איננה מלאכה גמורה, אבל בתופר שהיא המלאכה האסורה מן התורה אי אפשר להקל אף אם נעשה לזמן.

מלאכת תופר במלאכת הרופא | הרב יוסי שפרונג - ראש בית המדרש

בספר שלמי יוסף (סימן שני"ד) האריך בזה, ומסקנת דבריו שיש לחלק בין מקום שהתפירה ניכרת שהיא לזמן לבין היכן שרק דעתנו עליה לזמן, וכן כתב בתשובת מנחת אשר (חלק ב' סימן ל"ט).

ובאמת כבר מבוארת נקודה זו בדברי החזון איש במכתבו לגרש"ז אויערבאך זצ"ל, וזה לשונו:

"היתר של עראי אינו במלאכה, כמו שהתופר ע"מ לקרוע חוטי התפירה ולחזור ולתפור ולחזור ולקרוע לא מיקרי שימוש אלא עושה מלאכה, ולכן קנה של סיידין ומטה של טרסיים אסור לתקוע, דכיון דתקיעה צורתה מלאכה לא מהני מה שאינה לזמן מרובה".

3. שימוש במדבקות

בבית חולים נפוץ מאוד השימוש במדבקות, הן בטפסים והן במבחנות, ויש לדון על שניהם האם יש להם פתרון בשבת. עוד יש לדון בשימוש במהדק סיכות האם זה תולדת תופר.

לכאורה, להדביק מדבקה בשבת זה איסור תורה, ולא יותר אלא לפיקוח נפש, וכדברי הרמב"ם לגבי המדביק ניירות.

לעיל הבאנו מהסוגיא שבתפירה לזמן יש מתירים, וכל שכן בדבר שהוא הדבקה לזמן. בהדבקת מדבקות יש לדון בשאלה זו, מאחר ואין דעת המדביק שהטופס יישאר דבוק לעולם, ואין הוא רוצה בו אלא עד שעה שיזרוק אותו לפח, ואולי אפשר להקל שזה חשוב הדבקה לזמן. מאידך כמובן שזהו מצב גרוע יותר ממלאכה לשעה שבמהותה ואיכותה אינה מתקיימת אלא לשעה, מה שאין כן בנידון דידן שהמלאכה אינה מתבטלת מעצמה, ואף הוא לא יבטל אותה בפעולה כלשהי, ורק הצורך בה עתיד להתבטל לאחר זמן.

נידון דומה מצינו במלאכת קושר שדנו אף באופן כזה (נעסוק בכך בשבועות הקרובים), אלא שיש להדגיש שמלאכת קושר שונה משאר המלאכות, שכן בה מפורש שהקושר לשעה אינו קשר, ונדרש דווקא קשר לעולם, ואין זה פשוט שאף במלאכת תופר כן, ולכאורה כל שהאדם מעונין בהדבקה - הרי זה מלאכה מהתורה.

בתשובת מנחת אשר (חלק ב' סימן ל"ט) דן איך להשתמש במדבקות בשבת ונשאר בצריך עיון בשאלה זו, ובשעת הדחק כתב לסמוך להקל כיון שנחשב הדבקה לזמן, ועל כן נראה שאין לעשות כן בשבת, ויש לחפש דרך לעשות את זה בשינוי.

למעשה אפשר להדביק הפוך, דהיינו להניח את המדבקה ולהדביק את הטופס אליה, ובצורה כזו נראה שיש שינוי פשוט בדבר.

4. הדבקות רך על קשה - שימוש במדבקות על מבחנות

כאמור, מלאכת תופר במשכן מצינו בתפירת היריעות, וליתר דיוק תפירת יריעות שנפל בהם חור.¹ הרמב"ם מחדש (הלכות שבת פרק י' הלכה י"א) שאף במדביק חייב, כאשר הדוגמא שהוא מביא לכך היא הדבקות ניירות, מה שמעורר את השאלה כאמור האם דווקא בדברים שהדבקותם מאחדת ביניהם לחלוטין כמו ניירות חייב או גם בכגון הדבקות רך על קשה, וכפי שראינו לעיל לגבי מגופת החבית יש בראשונים שדעתם שמאחר שהמגופה אינה מתאחה עם החבית בהדבקה אין בזה חיבור גמור, כך שאין איסור בסתירת ההדבקה (ואף שהעניין שם הוא בסותר, ולחלק מהראשונים אף במכה בפטיש, אבל מבואר שלא כל דבר נחשב חיבור).

עוד ראיה מצינו בביצה (לב, ב) שמותר לטוח על גבי התנור טיט מוכן ביום טוב, ומבואר שאף שהוא נדבק ומתייבש שם, אין זה נחשב תופר להיות דבר אחד.

אפשר לבאר את החילוק בשני אופנים.

אפשר, שישנו דבר שלא מתחבר לאחד וכמו המכסה שעל הגבינה, או מגופת חבית, שאף שהחיבור הוא חיבור טוב, אין זה נחשב חיבור.

ואפשר, שהטעם הוא שמכיון שהמגופה היא חיבור לזמן אין היא חשובה חיבור.

לדעת רש"י בסוגיא שם נראה שהחילוק בין חיבור גמור לחיבור לזמן, אבל לדעת הראשונים שבתופר אף חיבור לזמן נחשב חיבור, נראה שבהדבקה אין זה נחשב חיבור כלל, לפחות כאשר איננו מתאחד.

הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הובא בשש"כ פרק ט הערה פה), צירף להקל על פי סברא זו, שאין מלאכת תופר במדביק נייר על בקבוק, כיון שזה חשוב כהדבקות רך על קשה שאין בו הדבקה, אבל מאידך שם ההדבקה עושה אותו לדבר מאוחד ואין זה בכלל הדבקה לזמן.

על פי זה דן מורינו הגר"א וייס (בתשובתו הנ"ל) לגבי שימוש במדבקות על מבחנות, שישנו צד נוסף להקל מאחר ומדובר בהדבקות דבר רך על קשה, ואין שני הדברים מתאחדים להיות דבר אחד, וכסברת הגרש"ז להקל, מלבד מה שבמדבקות אלו יתכן שגם יש להחשיב זאת כהדבקה לזמן כיון שהם נזרקים אחר השימוש. למעשה הורה שם רבינו שליט"א לסמוך על כך בשעת הדחק, תוך הקפדה להדביק על מדבקה ולא על גוף המבחנה.

¹ הבגדים, לעומת זאת, היו מעשה אורג ולא חוברו במחט.

מלאכת תופר במלאכת הרופא | הרב יוסי שפרונג - ראש בית המדרש

מאותו טעם אפשר ללמוד להקל יותר בהדבקות פלסטר, כפי שמציין בספר חוט שני (פרק יז) שכן במקרה זה לכולי עלמא אין הוא נחשב להיות לדבר אחד, ובזה הכל מודים שלא נחשב מלאכה כלל.

(וכל זה כשאין שם אלא פצע, אבל כשצריך לקרב שני החלקי החתך בשביל האיחוי שלהם, כתב להחמיר שהדבר נחשב כתפירה בגוף האדם. והגרש"ז כתב לחלק בנקודה זו, שדווקא על ידי חוט יש כאן תפירה בגוף האדם, אבל בהדבקה לא, ובאמת לכאורה סברת החוט השני מובנת, שהרי גם על ידי חוט אין החוט מתאחד עם גוף האדם כלל, ואינו אלא גורם חיצוני המסייע באיחוי הגוף עצמו, ואין כל כך טעם לחלק בין חוט להדבקה).

5. שימוש בשדכן

הידוק במהדק, פשוט שיש בו ממלאכת התופר, והרי זה כתופר שני תפירות (וכן כתב בחוט שני פרק יז עמוד קל"ו, וכן הוא בארחות שבת פרק י"א סעיף י'), ולכן אין לעשותו אלא בשינוי, כגון בלחיצה בגב היד. וכמובן שבכל אופן כמו לגבי שאר הדברים, עדיף לעשותם על ידי נכרי.

ישנה אפשרות להשתמש בסיכת ביטחון, מאחר ואין הדרך להדק אותה. ואף שבאחרונים היו שסברו לדון בזה משום תופר, לדעת כולם בהשחלה אחת של הסיכה אין משום חיבור, ואף בשני תכיפות מסקנת החזון איש (בהשמטות לסימן ש"מ) שאין בזה משום תופר.